

čuta za kulturo, potem moramo reči, da tudi osebnost v meščanski družbi ne more nadomestiti kulturnega vodstva. Etatizem je plebiscit za izgon osebnosti.

Marsikdo mi utegne oporekati trditev o redkem pojavu osebnosti v tej družbi in dobi. Toda odvrniti moram, da je takšno oporekanje zmotno. Prvič ga pobija že samo družabno stanje in drugič, ne smemo meriti osebnosti z merilom človeka specialista. Ugleden človek nikakor še ni osebnost. Slaven umetnik ali znanstvenik zaradi svoje slave še ne more v svojem narodu odtehtati večno žive osebnosti. Odločilna je ljudska, realna predstava osebnosti, in ta je takšna, kakršna je ljudska predstava kulture.

Vera v osebnost, ki je med doslej naštetimi aktualnimi vprašanji sodobne miselnosti postala najaktualnejša, je torej z zgodovinskega vidika naravna. In gojitev osebnosti ni nikakor neupravičena, napačna je le kot vera, da mora in more individij vladati družbo. Vsa zgodovina družbe nam nasprotno dokazuje, da je kulturna avtoriteta družbe lahko samo socialno najpomembnejša plast. Nekoč je bila ta plast vojaštvo, potem politik, potem duhovščina, potem gospodarstvenik, toda zmerom kot družbi najbolj potrebna plast. Naši družbi je potrebna kulturno aktivna plast, ki ne more in ne sme iti pod kulturno višino meščanske družbe, marveč jo mora presegati.

Aktualnost socialnih vprašanj kot enega samega vprašanja o rešitvi kulture je razločen opomin, da moramo vsako javno delovanje presoјati z enotnim, kulturnim merilom. Zahteva za revizijo filozofije je zahteva za odstranitev poslednje ovire, ki je misel še ni premagala. Dolžnost vseh kulturnih delavcev je, da se čimprej otresejo zla in metod dualistične miselnosti, ki ne pozna več merila. Uveljaviti se mora skupnost vseh kulturnih kategorij brez obzirnosti na levo in desno, sicer nam v meščanski družbi propade kulturno delo tako, kakor je v nji izginila kulturna avtoriteta in kakor so vsa socialna vprašanja čakala do danes, ko nam jih je vsilila ljudska beda *I. Grabor.*

KNJIŽEVNA POROČILA

Miran Jarc: Novo mesto. Roman. Izdala Jugoslovanska knjigarna. 1932. 183 str. (Zbirka domačih pisateljev.)

Miran Jarc je pisal svoj roman iz časa, ki je bil v svojem ekstremu eden izmed najbolj prividov polnih na eni strani, na drugi pa eden izmed najbolj strahotno človeških — prečloveških bi rekel. Vendar roman ne temelji v široki koncepciji vojnega življenja v zaledju, temveč v ozkem krogu dijaškega življenja gimnazijskih študentov v Novem mestu. Toda še ta razmeroma ozki krog dogajanja, ki ob njega zadevajo ti mladi ljudje — nekateri izmed njih morajo sicer k vojakom, toda s tem trenutkom se iztrgajo skoro povsem iz pisateljevega obzorja —, še ta se zoži v samem sebi. Le nekaj tovarišev je, ki jim prav za prav edinim posveti večjo pažnjo in še ti mu služijo bolj kot zrcala, v katerih se odbijajo soloipsistična nagnjenja in iskanja mladostnika, ki izredno močno teži k bolealnemu razmišljanju. Zato roman ni roman študentov Novega mesta iz vojnih let, temveč roman študenta, v katerega duševnosti se kot izraz njegove mladostno razburkane, preobčutljive duše odbija nekaj študentovskih postav, ki so za takratno njegovo stanje pa tudi za njegovo deloma privzgojeno usmerjenost edino zanimive in ki edine potencirajo njegov duševni nemir.

Epilog nam to dejstvo prizna že kar preočito in še nekaj več: da gleda zrelejši človek na ta leta nazaj z nekimi drugimi očmi, iz sveta, ki se mu je razrasel že kot nekak svetovni nazor, v tista mlada leta nazaj, ko je pisatelj sam bil novomeški študent. „Glej sebe v vseh teh podobah, ki se je v njih izživljal tvoj peterodelni jaz, glej sebe v Novem mestu, prispodobi svoje duše, ki se je motala iz globeli.“ (Str. 183., epilog.) — In zato se godi čitatelju nehote tako, kakor nekomu, ki mu je mučno, pa ne ve prav, zakaj; in mogoče se čisto nazadnje šele dokoplje do spoznanja: da je slika mladostnih let prezrela in premračna, nekoliko potvorjena, divja rastlina, ki so jo v dobri veri presadili na poseben vrt, pa se je tam nekoliko izvrgla.

Ves roman je pisan tako, da čutimo takoj, kako smo prestavljeni, odmaknjeni s trdne ploskve dejstev in stvari v svet, ki se je skrivenčil, izožil ali raztegnil, včasih prav do brezizraznosti:

„Nemi in ozki so vsi ti dnevi. Pa saj niti dnevi niso: ta somračja, ki so se razlezla po hišah, po stvareh in v duše. Vsak obraz napeto pričakuje nečesa strašnega. Besede so odsekane, misli se izražajo komaj v šepetih. Solnca ni več, smeh je umrl, kakor da se vse življenje odigrava ob svetilkah za zastrtimi okni.“ (Str. 7.)

Ali pa:

„Mesto preži. Hiša na hišo, človek na človeka. Stisnili so se, hiše in ljudje . . . Iz te zgoščenosti puhti mrak. Hiše so mrak, ulice so mrak, ljudje so mrak. Ni več dneva, ni več noči . . . Vekovit je spomenik smrti. Smrt, smrt. Gramofonska plošča se vrti. Pevka pleše. Pleše iz spalnice meščanske družine na oder, od tam v naročje gospodu iz Evrope.“ (Str. 89.)

Tu nima vloge več tista tragična resničnost živih ljudi, ki so sredi množice, demonski ali pritlikavi, sredi akcije, sredi borbe z usodnimi silami življenja — te sile imajo onstran vsakdanjega razuma svojo utemeljenost, a vedno še v resničnem življenju —, ne, pisatelj Novega mesta te elementarnosti „božanstvene človeške komedije“ ne pozna. Nadomešča mu jo meditacija solopistično usmerjenega človeka, ki teži za lepoto, nadomeščajo mu jo miselni liki in ti liki so prepojeni ali z grozo ali s čuvstvenostjo, ki se vdira kljub vsemu pod njim kakor led pod plesočim drsalcem. In takrat šele se prebije elementarnost iz njega, da takoj v naslednjem stadiju ponovno okameni v nov lik, nov privid, ki morda še ves trepeče v groznici upadajoče elementarnosti.

Roman Mirana Jarca tedaj ni roman v navadnem pomenu besede, kjer bi tekle stvari po nekem nujnem, četudi skritem naravnem redu dalje. Klic po lepoti in po novi orientaciji, ki se iztrže bloden iz vseh mladih duš, katerim pisatelj posveti pozornost v romanu — to je tista enostranska osvetljava, ki pada na vse. Zato so, kakor že rečeno, vsi v odsevu nevidnega motrilca, pisatelja samega, osebno zvezanega s svojim glavnim junakom v romanu, z mladim Bohoričem, tem sanjaškim estetom, študentom leposlovnih nagnjenj, ki ga nehote žene viharni tok časa v groznico prebujanja, da je realni svet okrog njega — drugačen. In skriti ključ vseh študentovih blodenj je prav za prav le dejstvo, da se on v to realno življenje ne znajde nikoli; vedno ostane le iskalec samotnih poljan, samotar, ki se nazadnje prebije v spoznanje, da je rešitev v vesoljni vseobjemajoči ljubezni, ki pa jo je treba najti čisto konkretno v stvareh samih: „Vrzi se v stvari, kakor so in bodi ž njimi prijazen in tvoje bodo in ti

boš v njih v ljubezni, s katero si jih sprejel.“ (Str. 162.) Lepotni nazor je tako prenesel po mnogih duševnih mukah in borbah v nekak realistični panpsihizem. Soloipsist je tukaj obstal pred — resničnimi dejstvi, da jih prebrede ko vodo, čez katero je treba čisto zares. Ob očetovi smrti se je tega zavedel. „Čez eno uro se bo že odpravil v pisarno. Stopil bo v mračno sobo, prisedel k mizi in se sklonil nad številke. In bo drobec v pesku milijonov. Ve, da se bo šele zdaj začela odkrivati zanj skrivnost življenja. Skrivnost resničnega trpljenja in resnične radosti.“ (Str. 181.) Toda tudi mi se vprašamo obenem ž njim: Kako bo odslej? Za pisateljevega intimnega junaka je dozdanje življenje bila le mladostna etapa. A kdo je zmagal? Ne vemo. Samo čutimo: človek, ki se je pred morečim razkolom v samem sebi rešil v neki panteistično religiozni umetniški nazor. Človeški element, bližji umetniški resničnosti, ni prišel do izraza.

Ostale vidnejše osebe romana, ki jih pisatelj gleda — to čutimo nehote — z zornega kota motrilca, ki je zainteresiran na njih z manjšo ali večjo simpatijo, so bolj ideološke skice mladostno neizčiščenih borcev za ta ali oni nazor, odnosno ideal. Nekaj človeško demonskega je čutiti mogoče le v čudnem izobčencu malomeščanske medvojne družbe, ki pa je nehote njihovo nezaželeno izkrivljeno zrcalo v grbavcu Kaminu. Ali tudi tukaj pisatelj ne oriše polnega človeka: včasih ga odmakne prav tam, kjer bi bil človeško najbolj zanimiv, v skrivnostno meglo nerazgrnjenih skrivnosti. Med krči in besi se izvije tudi iz njega anarhični borec za neki visok lepotni nazor, ki mu je nedosegljiv; skozi ves disakord tega telesno in duševno zgrbljenega človeka pa nehote zazveni globlji podton špenglerjanskega pesimizma, odetega v groznično ozračje religioznih prividov. In mogoče najbližji tej demonski postavi romana je njen navidezni antipod Jerman: oba iščeta rešitev človeštva onstran smrti — oba stakici lepotnega soloipsizma na dveh krajnih koncih, na demonskem in angelškem. Tukaj je Jarc nakazal veliki problem tiste v smrt toneče filozofije, ki je tako tragično odjeknila pozneje v duši mladega poeta Kosovela. Jarc je v obeh imenovanih osebah ta problem le nakazal po svoje — razrešil ga na ploskvi resničnega človeškega življenja ni. Jermanova blaznost je zato nedokazna in neverjetna. Zanimiv je od ostalih postav le še Vrezec. V epilogu ga imenuje: v nekdanjem študentu Vrezcu je zdaj videl velikega upornika, demona. Mogoče po njegovem pojmovanju. Če čitam izjave Vrezčeve — iz romana Vrezca ne spoznamo prav za prav po ničemer drugem kakor po njegovih izjavah — imam občutek, da je hipoma zaplapolala v somračnem ozračju raketa, ki se bo s slepečim ognjem razsula v tisoč drobnih delcev in ugasnila. Ali ne rodijo izredne, nemirne dobe vedno tudi take ljudi, hipne, slepeče rakete? Morda so najbolj nevarne erupcije, ki so se kdaj iztrgale iz hiliastično razpoložene duše množic. Jarcu smo lahko hvaležni, da nam je v Vrezcu prvi podal vzorec takih ljudi. Pravim vzorec, zakaj kot polna človeška oseba tudi Vrezec ni izšel iz njegovih rok.

Ostale postave romana imajo precej podrejeno vlogo. Zorec, ki bi mogel biti pisatelju dragocen vzorec politično prebujajočega se študenta, kakršnih se vedno nekaj najde med srednješolci v zadnjih razredih, je dete pisateljeve antipatije v tako vidni meri, da mu je krivičen vseskozi. Sploh je motrenje ljudi, kakršni so v družabnem sestavu in kakršni pridejo do izraza v svojem političnem nehanju, ena izmed slabih Jarčevih strani. Zato tudi ni v motrenju

zunanjih dogodkov, kolikor vplivajo na družbo Novega mesta in jo oblikujejo, prave skladnosti. Vendar pa iz bujne pisanosti malomeščanskega življenja zajame tu in tam kak drobec tako neposredno živo in resnično, da kot drobec zase učinkuje osvežujoče na čitatelja, n. pr. karakteristika Steinove Nataše, Bohoričevo srečanje z ruskim emigrantom Pjotrom.

Roman Novo mesto zaradi svojega lepotnega in iskateljskega značaja, ki se boči kot zrcalo nad vsemi pomembnejšimi postavami romana, nadalje zaradi stremljenja po nejasni lepотно-religiozni duhovnosti borečega se glavnega junaka ne učinkuje na čitatelja močno enovito. Pusti ga zmedenega. Zato je pomembnejši in dragocenejši kot roman osebnih blodnej, kroženj in razkolov pisatelja samega, ko je rasel v svet med mlado vojno generacijo v malomeščanskem miljeju. In le kolikor se v njej zrcalijo težnje nekaterih tovarišev, je dokument časa, toda generacije nikakor ne.

Epilog je nepotreben in deluje kot moteča refleksija. Čemu modrovati še enkrat o tem, kar je čitatelj prav za prav že uganil med čitanjem romana? — Ovojna slika Jakčeva ni z vsebino in nastrojem romana v nobeni zvezi, zato učinkuje zgolj kot dekoracija.

Fr. Onič.

France Bevk: Veliki Tomaž. Povest. Mohorjeva knjižnica 55. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 234 str.

S to povestjo je segel Bevk v gore in doline, ki se vlečejo od Blegaša in Porezna proti jugu, in zajel iz njih slovstveno delo, ki po obsegu in obdelavi skoro prerašča okvir povesti in nalikuje kmetskemu romanu. To pot je vzel pod svoj umetniški drobnogled usodno kmetsko trmo, najtrše jedro našega zemljaka. Dregnil je v živo skalo slovenske duševnosti, kakršna se je skozi rodove strdila v junaku njegove povesti, in jo pred nami razsul v pisano mrgoljavo značajev in usod.

„Tako si divji ko Tomaž“, so pravili ljudje, kadar so hoteli označiti čezmerno neugnanost“ (str. 12.). To divjo, k zemlji priraslo naravo osvetljuje pisatelj v vseh podrobnostih in od vseh strani. Ne samo zaradi umetniškega nasprotja, temveč iz notranje nujnosti se Tomaž poroči z mehko, vdano Polono, kakor v polzavestni slutnji, da se bo ob taki ženi njegova neukročenost najlažje razmahovala. Toda otroci! Teh si ne more po svoje izbirati. Narava mu jih muhasto nameša iz njegovih in ženinih prvin. Dá mu tudi Štefana, ki skriva pod prikupno materino lupino očetovo trmo. Dve trmi trčita druga ob drugo, da zabobni in trešči, kakor bi se veliki Tomaž zagnal proti samemu sebi. Dve trmi druga drugi zagrozita: sin, da vzame proti očetovi volji Gabrijele in pojde od hiše, oče, da zapravi grunt, če mu sin to naredi. „Trma v njem je bila pognala globlje korenine kot razum. Vrnitve ni poznal. Če bi bil sklenil, da zažge hišo, bi si nič več ne pomišljal. Karkoli se mu je zarezalo v srce, je bilo neizbrisno. Strohnelo bo šele z njim vred v grobu“ (str. 97.).

Drugi del povesti je tragedija te sebe in dom ugonablajoče Tomaževe trme. Medtem ko Štefan na Gabrijelelinem domu polagoma izgublja najtrše robove podedovane divjosti, Tomaž na Ravnici popiva in zapravlja. Svojo grožnjo izvršuje tako dobesedno, da se mu žena in otroci upró in ga na sodišču prekličejo. Prepozno. Polona, pralik slovenske kmetice mučenice, ne more zadržati drvenja v prepad in se od naporov in trpljenja zgrudi v grob. Tomaž se zdrzne ob ženini smrti in v svetlem trenutku pokliče sina z nevesto domov, naj vodita gospodarstvo. Toda temne sile užaljane trme so le začasno obmolk-